

TÜRK HALK HİKÂYELERİNİN TARİHİ GELİŞMESİ

Türklerin İslamiyeti kabulü ile görünürlük bir hâl alan cemiyetteki tabakalaşma, 15. yüzyılda iyice belirginleşti.

İsmet ÇETİN

İnsanoğlu hangi millete mensup olursa olsun, hangi târihi dönemde, hangi coğrafi bölgede yaşarsa yaşasın, bir kısım hadiseleri başkalarına nakledecek ve bu hadiseler zaman geçtikçe hikâye haline de gelecektir. Türkler de târih sahnesine çıktuktan sonra bugünkü şekil ve mânâda olmasa bile kendilerine mahsus bir hikâye geleneğine sahiplerdi. Nitekim bugünkü mânâ ve şekilde olmayan destanlar da bir tür olarak manzum hikâyelerdir.

İlk Türk varlığını Orta-Asya sahasında M.Ö. III. Binde görüyoruz.¹ Kendilerine mahsus bir hayat tarzları olan bu insanlar, mutlaka zamanın şartlarına göre hadiseleri tehkiyeli olarak birbirlerine anlatıyorlardı. Anlatılan bu zamana ait edebî tür M.S. III. Yüzyılda «destan» ve «masal» olarak görülerek Çin edebiyatında destan ve masal geleneğini de başlatıyor.²

Eski Orta-Asya Türk kültürü içinde, uzun gecelerde şamanî Türklerin, şamanların anlattıkları hikâyelerle zamanlarını değerlendirdiklerinden haberdarız.³

Türklerin İslamiyeti kabulü ile görünürlük bir hâl alan cemiyetteki tabakalaşma, 15. Yüzyılda iyice belirginleşti, bu tabakalaşmaya paralel olarak aynı yüzyıldan itibaren yüksek zümre ve halk için edebiyat zevk ve kabulleri de belirginleşti. Mesneviler Divan edebiyatı geleneği içinde hikâye ihtiyacını karşılarken, halk arasında sözlü hikâye geleneği yaygınlaştı. Kaynaklar, irticalen anlatılan hikâyeler ya-

nında yazma eserlerden, daha sonraki yüzyıllarda (19. yy) basma eserlerden okunarak nakldilen hikâyelerin varlığından haber verirler.⁴

XIV. Yüzyıla kadar «ozan» kelimesiyle isimlendirilen hikâye anlatıcıları, bu yüzyıldan itibaren Anadolu Türkleri tarafından «âşık» veya «meddah» ismi ile anılan, hikâyelerini sazla veya sazsız anlatan, yarı kutsal olarak kabul gören insanlardır. Halk hikâyelerinin yaratıcıları veya icracıları olan âşıkların eski Türk şaman gelenekleri ile, içinde yaşadıkları veya İslamiyet öncesi şaman kültür ve geleneğine bağlı edebiyat temsilcileri oldukları bilinmektedir.⁵

Buradan hareketle âşık edebiyatının 15. Yüzyılda teşekkül etmeye başladığı düşünülürse, hikâye geleneğinin de 14. Yüzyılda tesbit edilen Dede Korkut Hikâyelerine bağlayarak o dönemden önce teşekkül etmeğe başladığını söylemek mümkündür.⁶

Türklerin İslâm medeniyeti sahasına girmelerinden sonra, dini kaynaklı hikâyelerin Türk edebiyatında görülmesi, 14. Yüzyıldan daha önceki yüzyıllara gitmesi, tamamen Türk unsurunu taşımasa bile şimdiki mânâda bir hikâye geleneğinin varlığını isbatlar. Buna 13. Yüzyılda Türkçe olarak nazma alınan Ali'nin «Yusuf ve Züleyha» mesnevisini örnek gösterebiliriz.⁷ Kaldı ki, dinî bir muhteva görülen bu eserde Türk destan geleneği ile hikâye geleneği arasında köprü vazifesi gören Dede Korkut'ta bulunan bazı motiflerin bulunması da dikkate değer

bir noktadır. Buradan hareketle, Dede Korkut hikâyelerinin 13. Yüzyıldan önce teşekkül ettiği ve dolayısıyla halk hikâyelerinin de bu dönemlerde bir hazırlık devresi geçirmekte olduğunu tahmin edebiliriz. Nitekim, 13. Yüzyılda «ozanlar»ın Dede Korkut Hikâyeleri ile Battal Gazi ve Danişmend Gazi menkıbelerini söylediklerini biliyoruz.⁸

İşte bugün halk hikâyesi denilince ilk akla gelen biyografik halk hikâyeleri, 16. Yüzyılda teşekkül etmeden bir hazırlık devresi geçirmiş olmalıdır.

16. Yüzyıl itibariyle şehir merkezlerinde meddâh-kıssahanların, taşrada âşıkların hikâye anlatıcılığını üstlendiklerini görüyoruz. Tufarganlı Abbas, Dede Kasım, Kurbanî ve Âşık Garib bu asırda yaşamış âşıklardır ve bunların çevresinde teşekkül eden hikâyeler belki bu asırda teşekkül etmişlerdir.⁹ 17. Yüzyılda yalnız İstanbul'da 80 meddah-kıssahanın varlığını Evliya Çelebi bize haber vermektedir.¹⁰ Bunun dışında Erzurum, Malatya ve Bursa'da meddah-kıssahların kahvehanelerde icra-i sanat ettiklerini görmekteyiz.¹¹ Bu asırda, Karacaoğlan'ın etrafında teşekkül eden Karacaoğlan ile ilgili hikâyeler ile Ercişli Emrah ile Selvihan, Kerem ve Köroğlu hikâyelerini görüyoruz.¹² 18. Yüzyılda Pertev Ahmet Çelebi ve Tarzi Mehmed Çelebi'nin isimleri günümüze kadar gelmektedir.¹³ 13. Yüzyılda matbaa imkanlarından faydalanılarak halk hikâyeleri sözlü gelenekte yaşadığı gibi basılı kaynaklarda görülür. Bu yüzyılda teşekkül eden birçok halk hikâyesinden Âşık Üzeyir'in Kirman Şah Hikâyesi ile Tüccari'nin hikâyeleri çok yaygın olanlardır.¹⁴ 20. Yüzyılda, Sümmani'nin hayatı etrafında teşekkül eden hikâyeler oldukça yaygındır. Bunlardan birkaçı şunlardır. Posoflu Müdâmi'nin Ali Şir Hikâyesi, Âşık Ali İzzet'in Âşık Veli Hikâyesi, Kağızmanlı Sezaî'nin Ülfetin Hikâyesi, Şenlik'in

Latif Şah, Salman Bey, Sevdakâr hikâyeleri sayılabilir.

Günümüzde Erzurum, Kars, Artvin başta olmak üzere kısmen Doğu Anadolu Bölgesi âşıkları hikâye anlatmakta ve zaman zaman da yeni hikâye tasnif etmektedirler. Bunlardan bir kaçını isim isim saymamız gerekirse, Geçtiğimiz yılda kaybettiğimiz Behçet Mahir başta olmak üzere, Âşık İslam Erdener, Murat Karahanlı, Âşık Çobanoğlu, Reyhani, Sümmanioglu, gibi âşıklar sayılabilir.

1. Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi (2. Baskı), Ankara 1984, s. 7.
2. Umay Günay, Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Ankara 1986, s. 17.
3. Dr. Wolfram Eberhard, Çin Tarihi, (2. Baskı), Ankara 1987, s.
4. Özdemir Nutku, Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri, Ankara 1976, s. 19.
5. M. Fuad Köprülü, Edebiyat Araştırmaları (Meddahlar), Ankara 1986, s. 373-375.
6. Umay Günay, a.g.e., s. 9-22.
7. Umay Günay, a.g.e., s. 22.
8. Akşemseddin - Zâde Hamdullah Hamdi, Yusuf ve Züleyha (Hazırlayan: Yrd. Doç. Dr. M. Naci Önur), Ankara, s. 7.
9. M. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, (4. Baskı), İstanbul 1986, s. 253.
10. Pertev Naili Boratav, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, Ankara 1946, s. 38.
11. Köprülü, Edebiyat Araştırmaları, s. 381.
12. Boratav, a.g.e., s. 41.
13. Boratav, a.g.e., s. 41.
14. Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, s. 393.
15. Boratav, a.g.e., s. 37-103.